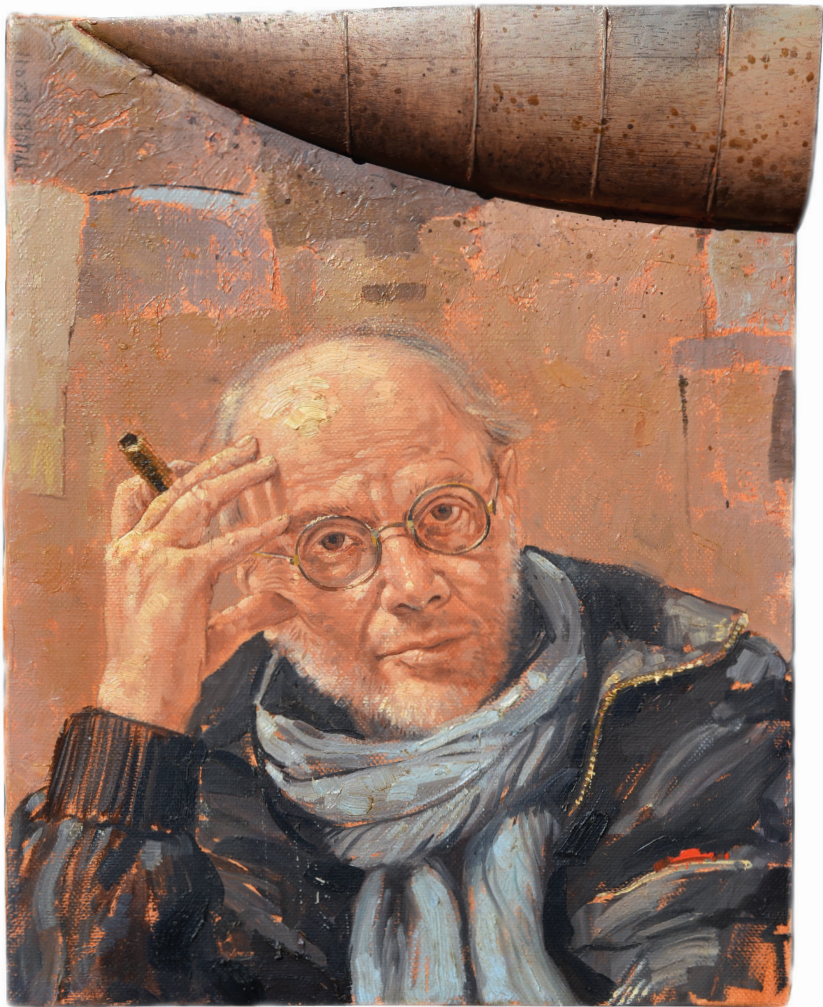

Strahinja Kastratović

Pre i posle ponoći

■ Laguna ■

Copyright © 2015, Strahinja Kastratović
Copyright © ovog izdanja 2015, LAGUNA

*„Pukovniku nema ko da piše“
– tvrdi Gabrijel Garsija Markes.
A ja pišem mom „pukovniku,“ Milošu Matijašu
uz veliku zahvalnost za divno dugogodišnje
porodično prijateljstvo.*

Autor

SADRŽAJ

Prvo kazivanje po Lukijanu	11
Kazivanje po Jakovu	98
Prvo kazivanje po Nataliji	152
Prvo kazivanje po Jevremu	213
Drugo kazivanje po Nataliji	228
Kazivanje po Jovanu	250
Treće kazivanje po Nataliji	283
Kazivanje po Andriji	302
Drugo kazivanje po Jevremu	329
Drugo kazivanje po Lukijanu	355
Sva lica vremena i sudbine (<i>Petar V. Arbutina</i>)	423

Prvo kazivanje po Lukijanu

Jelena je raskrilila zavesu od tila, rezedo boje, po rubovima optočenu bordurom vezenom zelenim koncem. Podignutom rukom držala ju je visoko iznad glave, kao zastavu na paradi. Sa tri prsta prekriva donju usnu i gleda u mrak.

– Probudila sam se rano, mnogo pre majke, ako je ona uopšte noćas spavala – kaže tiho. – Nebo kao da je bilo premazano katranom. Čekala sam da se zabeli jutro.

Majka je ne čuje, ja ćutim. Lena je usamljena, kao da nas dvoje nismo prisutni.

– Ne znam koji mi je đavo. Mrtva sam iznutra.

Ne očekuje moj odgovor. Majčine beonjače svetle iz senke.

– Ne vidim put, ni orah, ni fenjer iznad kapije. Ni kišu, iako znam da pada, podmuklo, iz potaje, namerno, meni u inat – kao da se žali govori Lena.

– Cela je slika izobličena, nestvarna, kao da sam uskočila u tuđi san. Vi to ne vidite. Neverovatno. Evo, baš sada, u kadar ulazi seoski pop Milan. Na povocu vuče konja. Blato po putu gusto, kao krem od čokolade. Konj je pokriven po habanim ćebetom – smeje se neuverljivo. – Griva je crna i kao da je očešljana. Kiša curi s nje i kvasnog ćebeta. Pop se po treći put okreće. Gleda u konja. Podiže mantiju. Rubovi su blatnjavi. Slika je čudesna – Lena se histerično smeje. – Skida kapu, otresa je i ponovo stavlja na glavu. Nestaju u šipražju iznad puta...

– Neko ga je zvao da se ispovedi, ili se vraća s nečije sahrane – iz postelje dovikuje mati.

Lena ćuti. Telo joj drhti, diše ubrzano. Strah me je da se ne razboli. Ne čuva se. Ide gore-dole po dvorištu, čas je u štali, čas ovde ili na gornjem spratu, kuća je hladna.

– Pitam se, ko je taj zbog koga je naš pop odlučio da se lomata po ovoj tmuši. Ne bi on to za bilo koga. Znali bismo da je neko umro – mati je zabrinuta. – Koliko sutra, svi ćemo saznati.

– Tmuša – kaže Lena i gleda u majčinu postelju, kao da želi da joj zahvali. – O, bože, od kada nisam čula tu reč?! To nije ni tmina, ni tama, ni mrak, ni pomrčina. To je neki crni kamen zaustavljen između zemlje i neba.

– Što vi niste pozvali popa da me na vreme ispovedi? – kaže majka slažući brige u duboke bore. Malo počuta, pa očigledno u nameri da nas oraspoloži, reče: – Šalim se. Kada taj čas dođe, sama ću ga pozvati.

– Da nisam bezbožna – kaže mi Lena – pomislila bih da je ovo neka božja kazna. – Prijećam se, ispravi me ako grešim. U jednoj ovakvoj maglovitoj londonskoj noći, ubio se Bajron. Gledajući s prozora svoje hotelske sobe, jedne slične petrogradske večeri, ubio se Jesenjin.

Uživam u Leninim asocijacijama. Volim njene neobične metafore, način na koji prepričava neki roman ili događaj. Retko kada protivreči ljudima, ali o svom životu odlučuje sama. Ne traži ni savet, ni zaštitu. Svaki ishod prihvata mirno, bez ushićenja i ljutnje. Zna da su u meni dve različite osobe, u stalnom sukobu.

Prva je čvrsto vezana za život, razume ga i divi mu se. Druga ga prezire i ne poštuje, ali ga podnosi. Njoj ne smeta disproporcija između dve suprotstavljene celine, jer zna da je to dvojstvo deo moje prirode koja ne podnosi odricanje od jedne u ime druge. Lena zna da je to pravo mog ličnog

izbora, onoliko koliko je i njeno pravo da me takvog prihvati ili ne prihvati. „Budi rudar“ – kaže mi – „ako želiš da budeš rudar. Budi luralica, ako te daljine mame. Kopaj arterske bunare. Budi i tamo i ovde. Zidaj, pa ruši, zamonaši se, postani Če Gevara, budi sve što ti godi. Ako ne moraš, ničeg se ne odriči. Pravo izbora nas čini slobodnim.“ Lena vidi svaku prečagu na lestvici mojih raspoloženja. To je razlog što ume da pronađe pravi trenutak da mi pročita deo nekog romana, ili da me natera da sam pročitam pesmu koja oslikava stanje moje duše. Ne čini to manirom lukave žene, ne istražuje razloge naše veze, uživa u njoj, naročito kada vidi koliko mi znači. Živi izvan konvencija sredine. Ne traži ni više ni manje! Umerena je u svakoj potrebi, ali ne priznaje da je obična i skromna. Lena se ne žrtvuje. Smisao dobročinstva ne razume. Ona daje i onda kada se od nje ne traži. Ne smeta joj razlika u godinama, čak je i ne primećuje. Zauzastavljeni smo na istoj duhovnoj ravni, naš ljubavni život je posledica intelektualne povezanosti. Ona ne traži pomoć i ne podnosi sažaljenje. Kada oseti da joj se život lomi u komade, ne optužuje nikoga. Ni sebe, ni druge. Nevesela je kada joj lice otkrije tugu. Nikome ne objašnjava razloge zbog kojih prihvata bliskost sa životom. Ona ne ume da poklekne ni onda kada vidi da joj se život lomi pred očima. Svoje greške nikada ne opravdava. S lakoćom se suočava sa svojom dušom. Uvek ono što jeste, buntovna i emotivna s pravom merom. Zna da je dobrota nekorisna vrlina, ali je se ne odriče. Spušta zavesu i uplašeno beži od prozora. – Sve je to, u stvari, isto – kaže igrajući se mojim prstima – smisao našeg života objašnjava smisao našeg postojanja. Život je radost. Tuga je kratka nepogoda, koja nas povremeno opominje koliko je uzvišena lepota života.

Čeka odgovor, ne skida pogled s mog lica. Naslanja glavu na moje rame. Nos i obrazi me svrbe od njene kose.

Prstima češlja nemirne pramenove. Ljubi me ovlaš i igrajući se pramenovima, strpljivo čeka da joj kažem bilo šta.

Volim da ćutim. Tako sam potpuniji. Slušam Jelenin smeh pomešan s rečima, kao da dolazi iz nekih nepoznatih daljina.

– Česta promena raspoloženja pomaže da nam život bude raznovrsniji. Život bi bio dosadan i neplodan bez jedinstva tuge i radosti. Tvoj odlazak tužan je za nas. Tvoje pismo ili telefonski poziv, radost je za obe. O tome ti govorim. Znam da razumeš.

Malo je ljudi koji razumeju. Kada ih život unespokoji i kada im glava puca, kada plaču i kada tuguju, oni psuju. Još kada im neko smrt pomene, unezvere se. „Daleko od moje kuće!“, kažu, pljuckajući protiv uroka. I najfanatičniji vernici znaju da nema drugog života sem ovog jednog, ovakvog kakav je. Vera je izmišljena za bedne, bolesne i nepismene. Ne preostaje im ništa drugo nego da veruju u veru u koju ne veruju. Za Lenu je smrt deo života. Neretko govori: „Misao na smrt je korisna za sve nas. Ona nas opominje koliko je važno opstati u životu, po svaku cenu.“

Ona zna da je lepa, ali toj činjenici ne pridaje nikakav značaj. Često govori, kao da opominje: „Naš fizički izgled je dar prirode, mi u tome nemamo nikakve zasluge.“ Smeta joj kada se za njom okreću. „U tim pogledima vidim žensku zavist i mušku pohotu. Ono što je vredno divljenja, ne vidi se spolja, skriveno je u nama. Lepa žena je“ – kaže Lena – „zbog svoje lepote, uskraćena za divljenje i poštovanje. Prija mi kada me na ulici presretnu devojčice koje na trotoaru preskaču konopac i igraju školice. Uhvate me za ruke, zagrlje oko struka i sponatano kažu: 'Teto, baš si lepa.' To nije izraz divljenja mom izgledu, to je iskreno izrečena čovekova ljubav prema lepoti. Umesto tih reči, ja čujem nešto drugo: 'Teto, pogledaj kako je lepa ova cvetna leja narcisa, koliko je veliko i lepo nebo! Teto, čuješ li lepotu žubora potoka...' O tome govorim, ako me pratiš.“

Lena uredno neguje svoja pravila, i uzrečice. Jedna je od retkih koja može da izgovori onu božansku rečenicu: Oprosti, pogrešila sam. Zato je volim, zbog toga je zaposela dobar deo mog uma. Ona je moja crkva, stećak na ivici puta, moje ćutanje, odmor. Čujem je i kada ćuti. Žena koja me razume i prašta kada sam umoran od pogrešnog života. Osluškujem kako me njeni koraci prate i onda kada sam daleko. Slušam njene otegnute reči iz kojih se gubi po jedno slovo, naročito onda kada se nada ili kad me kuraži. Vidim je dok se svlači i pomadom miluje svaku oblinu. Osećam toplinu i vlagu na svakom santimetru njene kože i gledam je kako, posle svega, dok na levom boku spava, čedno sanja, malo otkrivena. Takva je kada je blizu i kada je miljama daleko. Dobro znam da će Lena biti ista kada se vratim.

– Sve je kao što je bilo, nema sumnje, ništa se nije promenilo.

Jelena, nepomična, u džins pantalonama i braon košulji bez rukava, pribijena uz prozor, sa zavesom u visoko podignutoj ruci, nekako užasnuta, nastavlja:

– Parče kaljavog života, magla i kiša koja pada umesto snega. Jesen je ukrala jedan mesec zime.

Trpi težinu svojih osećanja. Priseća se Bajrona i Jesenjina. Taj kratkotrajni huk tišine čuo sam mnogo ranije, kada otac, pripit, zaspi od umora. Bezglasnost potraja onoliko koliko je Leni bilo potrebno da smiri navalu sumornih i nepredvidivih osećanja.

– Sneg je međaš između dva tužna godišnja doba. Ovakvom vremenu se ne raduje niko. Svi smo zarobljeni u nespokoju i tmuši, sve drugo je daleko. Magla je progutala celo selo, bar da vidimo kišu. Kao da se život gasi. Ti sutra putuješ, videćemo se pre ili kasnije. Valjda će se i vreme promeniti do tada. Zašto očajavati, ima još mnogo dana.

Prvo gleda u majku, pa u mene. Suština tišine se ne menja, ona je siva i raspolovljena. Zbunjuje je moja potpuna pasivnost. Spušta desnu ruku, vezena zavesa ponovo pada. Mati ljutito kaže:

– Bilo bi dobro da se skloniš s tog prozora!

Umesto odgovora, Jelena nastavi, nekako više za sebe.

– Setih se onog jedrenjaka koji se otisnuo i nikada se više nije vratio u luku. Izgubio se u magli i potonuo. Niko od posade se nije spasio. Plivali su u pogrešnom pravcu. Umesto prema pristaništu, nošeni morskom strujom, plivali su prema pučini. Danima su ih uzaludno tražili i konačno odustali. Taj događaj je odavno zaboravljen.

Odsutno gleda nebo i mrak, kao da će u toj tmini ugledati obris jedrenjaka. Mati kunja. Lice joj žuti. S čela podiže čalmu. I ja ćutim, volim kada Jelena govori. Osluškujem dubinu njenog straha i nezadovoljstva.

– Posle dvesta godina, obično tokom Božića, izgubljene duše mornara, kao neke utvare, umotane maglom, povremeno se vraćaju u luku iz koje su nekada davno isplovili. Ovu je priču zapisao mesni crkvenjak. Letopis je sačuvan u parohijskom domu. Kada luku pokrije ovakva magla, iz mora izranjaju izobličena lica utopljenih mornara. Zbog neke neobjašnjive osvete, zapale svetionik, luku, i na kraju, crkvu. Dolaze i povlače se s maglom.

Lena ne može da čini ništa što je površno i neodgovorno. Kada se bezazlenost sjedini s plemenitošću i dobrotom – takva duša je najranjivija.

– Sećaš li se tog filma – pita me tako odsutno kao da ne očekuje odgovor. – Zajedno smo ga gledali, poodavno, na jednoj prepodnevnoj projekciji?

Poigrava se zavesom, spušta i podiže njene krajeve.

– Pop je prošao. Prošao je i jedan pas. Nema čoveka ni volovskih kola. Naš fenjer čkilji. Sve drugo je blato, lokve i

lepljiv mrak. Ako bih birala dan svoje smrti, umrla bih u jednoj ovakvoj noći.

– Mlada si, dete, mali broj zima pamtiš. Nije ovo prvi put da u decembru umesto snega padaju kiše – reče majka bezvoljno. – Možda je nešto drugo, a ne kiša. Kako da ti pomognem kada ne mogu ni sebi? Uortačili smo tuge. Jest, dobro kažeš, jesen i zima su se oduvek među sobom potkradale. I proleće zna da otme zimi desetak dana. Ni ja ne podnosim jesen, posebno otkad sam se razbolela. Zima je čistija i pitomija, naročito ovde kod nas, u selu. Jesen te oneveseli, pogotovo kada je ovako mutan i glibav dan. Smanji se volja za životom, svaka se tuga nekako utrostruči, čak se i stoka primiri i učuti. Ljudi kažu da svadbe počinju s jeseni, ali greše. One se završavaju početkom jeseni, tu, do početka oktobra. Kada se oberu kukuruzi, slavimo slave i sahranjujemo one koji jesen ne prežive. Početkom proleća opet oživimo.

– Sve je to, majko, unapred isplanirano – jedva progovarih – ljudi uredili, a bog odobrio – umiljavam joj se pominjući Boga. – Svadbe se završavaju oko Miholjdana. Posle zaredaju bolesti i umiranja. Sneg bi morao da padne negde oko Svetog Nikole, koji dan pre ili kasnije. Jesen bi morala da vrati zimi ono što joj je ukrala.

Federi na majčinom krevetu zaškripaše. Ovaj me razgovor satire i zamara. Morao sam da ga prekinem. Majku razumem, ali Jelenu ne shvatam. Sada mi je lakše, u lakoj tišini o svemu mogu da razmišljam, natenane. Lena je uplašena i skrhana. Noćas mi ne liči na onu odvažnu devojčicu koju znam toliko godina. Ne može da se rastane od kiše i mraka. Zabrinuta je, bleđa i bezvoljna. Njeno očajanje dotičem rukama. Prvi put je vidim ovako slabu i malodušnu. Noćas otkrivam neku drugu Jelenu, koju ranije nisam upoznao. Federi na majčinom krevetu zaškripaše još jednom. Iz Lenine ruke pada komad zavese, kao slap vode. Sobu

osvetljavaju samo kandilo i jedna sveća. Biće da je kvar na dalekovodu nastao zbog ovog nevremena. Pogled mi se probi kroz tamu gornjeg kraja sobe. Majčina glava je pokrivena belom maramom. I posteljina je bela. Samo je njeno lice žuto kao svetlost sveće i crno kao mastilo razliveno po belom stolnjaku. Lena je odsutna i do bola sama. Bujica tužnih emocija teče kroz njene vene i ruši čvrstu ogradu tananih osećanja koja je skrivala sve do ove noći.

– Nije vreme krivo što smo svi noćas bezvoljni – rekoh neusiljeno. – Poslednje dve godine donele su nam mnogo tragičnih dana. Pričamo o jednom, a mislimo na neko drugo vreme.

– Bas tako! Za kratko vreme smo sakupili toliko nesreća – reče majka.

Sveća dogoreva, tama se širi svuda oko nas, vreme usporava. Njen umirući plamičak igra se senkama na Leninom licu. Olovna tišina uvećava osećanje zajedničke nelagode.

– Ne znam šta mi je... Nadam se da će proći. Preplašeni smo od dana koji nam idu u susret.

– Pre dve godine, negde u ovo doba, sahranismo Milutina. Njegova smrt beše početak novih nesreća, koje već kucaju na naša vrata.

– Sve će proći, kao što uvek sve prolazi – rekoh glasom proroka.

– Prolazi, ali se i vraća nekim drugim povodom, u istom ili sličnom obliku – kaže Lena.

– Sedi ovde pored mene – rukom pokazujem prazan deo otomana. – Skupi noge, da te pokrijem, zahladnelo je.

Poslušala me je. Pomilovala me je, prsti su joj bili hladni. – Jedna nesreća nikada ne ide sama – stiže nas iz mraka majčin glas.

– Dobro, mama, tu misao slušamo već sto godina – odgovorih joj grubo.

Lena skuplja kolena. Podvukoh joj ćebe pod noge. Kaži-prstom leve ruke šeta po gornjoj usni. Čujem kako joj srce kuca. Pribija mi se sve više. Tone u moje telo, kao da traži zaštitu i toplinu.

– Ceo život prođe u smeni dva suprotstavljena osećanja. Dođe sreća, dođe i nesreća. Razlika je u tome što se nesreća duže zadržava – šapuće mi.

– Mene zabrinjava tvoja malodušnost. Nije valjda da te je ovakav odnos umorio. Ti na jednoj, ja na drugoj strani. Vratću se jednog dana, sam i umoran.

Iz rukava izvuče zgužvanu maramicu i obrisu oči. Malo počuta i setno se osmehnu.

– Šališ se, znam da se šališ. Hoćeš da me oraspoložiš. Žena koja voli nikada ne odustaje. Molim te, uozbilji se, ti znaš da sve od tebe počinje i s tobom se završava. Kod nas je tako otkad pamtim.

Pripija se još bliže. Glava joj sve dublje pada na moje grudi. Vidim da s naporom zadržava suze. Tako zagrljeni, ćutali smo ispunjeni jedno drugim. Kada se smirila, rekla je, ne pomerajući se iz zagrljaja:

– Umorna sam. Imam utisak da cela kuća tone. Tebi je lakše, ti sam svoju bolest boluješ, poigraš se, izgovoriš pokojnu utešnu rečenicu, ali ne preteruješ ni u tome. Onda se povučesh i sva vrata svog stana zaključaš. Strah te je da neko ne provali u dubinu tvoje duše. Niko od nas troje nema snage da večeras spasava ljubav prema životu. Utrošili smo je i pre no što je pao mrak. S dolaskom noći, ostadosmo i bez nade. Kiša i magla su otvorile zaboravljene rane. Neka bezdušna tuga uzela nas je u zagrljaj.

Majka sedi na ivici gvozdene kreveta i s vremena na vreme kašljuca. Žali se da je od dugog ležanja bole krsta. Noge joj vise nad podom kao dve tanke vrbove grane nad potokom. Nikada ne skida bele vunene čarape. Koža lica joj

je bela i providna. Potoci bora usečeni duboko. Glava je povezana belom maramom koja joj prekriva uši i pola čela. Na noćnom ormanu bokal vode, sok od narandže i lekovi u malim kartonskim kutijama. Miriše na kamfor, alkohol i štalu. Na zidu, iznad majčine postelje, razvučen je šareni ćilim izatkan vunenim koncem u više boja. Na suprotnom zidu visi očeva i majčina svadbena fotografija, u nekom nevesto izrezbarenom ramu. Ni jedno ni drugo ne liče na roditelje koje sam zapamtio u detinjstvu. Vreme menja oblik i izraz čovekovog lica. Na toj fotografiji nije lice moje majke. To je neka druga žena, koja na nju i ne liči. Ni onaj čovek pored nje, moje visine, svetle kose, s odlučnim izrazom lica, nije moj otac. Godine su se taložile. Svaka je ostavila trag na njihovom licu, ali su crte ostale iste, za mene drage i prepoznatljive. Gledam je sada, s tugom i kajanjem. Otac i ja smo je izborali. Malo koju boru smo prepustili starosti i bolesti. Majka je živela naš život, patila naše nesreće. Sve što je od života imala, poklonila je nama. Sada ima samo Lenu i svoju bolest. Kao da sluša moje misli, majka progovori:

– Čovek i ne oseti kada ostari. Tek pokatkad na ogledalu primeti novu boru, mrku fleku poput one na ptičjem jabetu, kožu koja visi ispod brade, spuštene kapke i prosedu kosu. Mnogo kasnije se otuđi od ljudi. Začudi se kada oseti da korak ne može da kontroliše i ujednači. Bol ga opominje, ali ne plaši. Tek kada se suoči s teškom, neizlečivom ili hroničnom bolešću, shvati da ga je stigla starost. Ništa nije toliko ružno kao što su starost i moja bolest. Toliko bola i patnje da bih poživala još koji mesec. Što me voz ne pregazi?! Što me Morava ne udavi – kuka majka.

Zakoračih u neku opipljivu tišinu. Majka se još uvek igra papučama, ne da im da padnu na pod. Satiru me umor i bol u grudima. Nadam se da nisu u pitanju srčane tegobe. Neuspešno se opirem snu. Neotporan sam na ovoliku količinu

teskobe. Iskrsavaju neke strašne slike. Ne mogu da ih protumačim. U dubokom sam mutljagu. Stojim na pola puta između stvarnog i nestvarnog. Glava mi klone. Slike su obojene tamnom bojom, kao da je na njih zalepljeno naličje indigo papira. Zidovi pucaju, čujem lomljivinu. Tamo gde je nekada visila majčina i očeva svadbena fotografija, nestvarno zjapi kvadrat crne opeke. Ceo sam loman, nemam snage da se pokrenem. Dole, s puta, neko traži pomoć. Ne znam u kakve je neprilike zapao. Zaćuti nakratko, pa onda ponovo zapomaže. Prekrivač kojim smo bili pokriveni Lena i ja, pao je na pod. Lenine usne su na mom vratu. Ona mi priča ono što sam od nje čuo bezbroj puta. Kaže mi da joj je hladno. Pokriva nas kišom i maglom. Meni je još hladnije. Grejem se priljubljen uz njeno telo. Stvari su pobacane na sve strane. Nijedan komad nameštaja nije tamo gde je bio. Sećanja su mi poorana, brazde su duboke. Svaka mi misao pada u blato. Trudim se da obuzdam ovaj košmar, da stvari dovedem u neki sklad, da sačuvam bar nešto od onoga što sam izgubio dok me je nevrete proganjalo. Moram da se usredsredim bar na jedno sačuvano sećanje. Pronaći ću ono koje me zabavlja i znači više od drugih. Nešto me slama. Bezvoljan sam, u potpunom haosu. Jedna misao potire drugu. Ne mogu da se iščupam iz ove baruštine. Lokvanji i zova, ptice, pa vrba, pa posle blato. Sve više tonem u mrak. Ni onaj što je s puta zapomagao, više ne zapomaže. Sâm sam u ovoj pustinji.

Oko ponoći, sedimo u minhenskoj taverni „Kod Rideg Helmuta“. Oslušujemo kako protiče vreme. Na svakih petnaest minuta, zidni sat se glasne i s nekoliko taktova nas opomene koliko je oteklo u nepovrat. Pijemo nešto iz konzerve. Sedimo na polukružnom kožnom kanabetu boje prezrele pomorandže. Oslonjeni smo jedan na drugoga.

Ramena nam se dotiču. Misli nas razdvajaju, dužina našeg ćutanja svedoči koliko smo daleko jedan od drugoga. Neizbežna asocijacija na bolesničku sobu s dva kreveta i dva bolesnika koji boluju od iste bolesti. Ne možemo ništa značajno i novo da kažemo jedan drugome, ništa što već nismo rekli.

Voda s česme kaplje u limenu sudoperu i šušti dok protiče kroz slivnik. Ovaj prividni mir remeti neka zavijajuća pesma iz Anadolije s kasetofona iza šanka.

Mladić iza šanka, u kariranoj košulji, s tri namerno otkopčana dugmeta, menja kasetu. Sada slušamo Vagnera, „Klavijska sonata u E-duru“.

Neće valjda Nemci, pored toliko nemačkih kompozitora, da slušaju Čajkovskog ili Rahmanjinova – kažem glasno, iako ne vidim da je ova opaska uticala na Aleka.

– Što je mnogo, mnogo je – kaže on preko volje. Rodoljublje se dokazuje na malim stvarima.

Osećamo se prijatnije. Vagner je kriv što tako dugo ćutimo. Alek i ja smo se razumeli i kad nismo govorili. Znamo se, ćutimo na isti način, kao što smo na sličan način razglabali koješta.

– U svakom delu ozbiljne muzike – kaže Alek dok vezuje pertlu na desnoj cipeli – čujem samo tužne tonove. Zanimarujem sve druge, posebno one vesele. Umesto da klonem i prepustim se tuzi, ja se uzdižem do nekih svečanih visina, pun spokoja, kao da se vraćam nepostojećem bogu.

– Tvoje muzičko obrazovanje je na zavidnom nivou – izazivam ga kako bih ga oraspoločio. – Sofija te je naučila da čitaš note, majka te je vodila na koncerte ozbiljne muzike. Jevrem je, kao i ja, voleo da sluša seljačku muziku. Znaš ono: Mito bekrijo... i nešto slično.

– To je zajebana stvar. Jevrem prostak, Dunja gradsko dete – Alek prihvata šalu. – Zaboravio si da mi je Jevrem, na Dunjino insistiranje, kupio violinu, one godine kada sam krenuo

u prvi razred. Celo se selo sprdalo sa mnom. Sva sreća što sam bio jači od svih, pa su šaputali da ih ja ne bih čuo: „Eno našeg Aleka sa ćemanetom. Namlatiće se para na svadbama i slava-ma.“ Nije mi prijalo. Postoje stvari koje čovek zavoli silom prilika, i ne sluteći, naročito onda kada je na rubu propasti i kada se spasava da ne učini onaj poslednji korak koji bi za njega bio fatalan. To sam shvatio mnogo godina kasnije. Valjda je to cilj svake umetnosti, zbog toga se pišu knjige i note. Umetnost je bekstvo od ludila, pa čak i od smrti. Čitajući knjige, slušajući muziku, svesno svoj um održavamo u ravnoteži. Dok se plašimo, živi smo. Strah čuva druge emocije. Muzika pomaže da se ovaj strah obuzda. Oдох predaleko u želji da ti objasnim kako sam ja to mogao postati muzikant...

– Rekao si mi da su ti Cigani ukrali violinu. Slagao si me, mislim da si je nekome prodao.

I on se ponekad smeje. Zajedno otvaramo šareni album svog detinjstva.

– To je bilo kasnije – odgovara mi – kada smo se preselili u Kragujevac. Mađarica, profesorka u muzičkoj školi, rekla mi je nekako umiljato, da me ne povredi, da muzika nije za mene i da se manem svirke. Hteo sam da je poslušam, ali znaš moju majku, u mnogo čemu je neostvorena. Ceo svoj život je usredsredila na moj životni uspeh. U njenom prisustvu Jevrem nije smeo da me grdi, plašio se njene reakcije, da mu ne iskopa oči. Nisam mogao da je povredim. Izdržao sam do druge godine srednje škole – Alek se, dok priča, štedljivo osmehuje. – Sećaš se onog Viktora, dosta je cirkao? Onaj što mu je otac bio ruski emigrant, Bunjin? Možda mu je onaj Bunjin, pisac, bio neki rod. E, on je vodio odsek violine... Jebiga, ne mogu da ti objašnjavam – kaže dok čeka da mu klimnem glavom. – Ni danas ne znam zbog čega sam mu bio simpatičan, tek jednog dana, da niko ne čuje, poverljivo mi reče: „Slušaj, sinovac“ – bio je malo više nacrvcan

– „diži ruke od muzike. Tu za tebe nema leba. Završi gimnaziju, pa posle vidi šta ćeš.“ Pitam ga kako da objasnim majci i usput napominjem da je ona ambiciozna žena. Zbog čaleta nema frke, ali ona očekuje da ću ja jednoga dana svirati violinu u nekoj filharmoniji.

Alek malo zastade, kao da se ponovo vraća u to vreme.

– Pa dobro, u pravu si. Moramo povremeno i da se zabavamo. Nećemo valjda da plaćemo zbog Vagnera i Čajkovskog. Mladi smo, imamo pravo da ponekad budemo i neozbiljni.

– I ti poslušaj pijanog Ruju i napustiš muzičku školu. Ali kako si se violine ratosiljao? Jesu li ti je stvarno ukrali Cigani, ili si je prodao?

– Poslušao sam Rusa. On mi je predložio da violinu prodam, ali da majci kažem da su mi je ukrali. Ona je neko vreme dramila. Jevrem ju je smirivao obećanjem da će mi kupiti novu violinu. Sofija je bila indiferentna, iako je sve ukapirala. Da, rekla je: „Pustite čoveka na miru. Od muzike se ne živi. Bolje je da završi gimnaziju, pa da posle vidi šta će, vojna akademija ili tatin fakultet, a može da bude i probisvet. U neku ruku, i to je kul.“

– Izgleda da je Sofija bila najpametnija u vašoj familiji. Nije me briga, najvažnije je da si konačno priznao da si violinu tako podmuklo prodao – uporno ga izazivam, hoteći da mu sačuvam dobro raspoloženje.

– Sofija je stvarno bila najžešći čovek u porodici, u stvari, opak igrač. Međutim, to što sam violinu prodao ne znači da sam muzički neobrazovan.

– Znam, samo se šalim. Znam i kakvu muziku voliš. Tiha te smiruje. Ona u tebi budi duboka osećanja – uozbiljih se namah. – Uostalom, ako te baš zanima, nama ne pripada ni vesela, ni tužna muzika. Mi smo, brate, lica s međunarodne poternice, emigranti bez isprava koji se na svaki način dovijaju da prežive.

Alek je prestao da se smeje. Ućutao je i pao u sebe. Istog časa sam se pokajao.

– Šta bi se to u našim životima promenilo da se nismo one noći, u kafani, potukli s onim kretenima – pita me, bez osmeha. – Da li bi išta bilo drugačije? Završili bismo studije, ostala su nam po dva-tri jebena ispita. Mogli smo da ih kupimo. Kod nas je danas sve na prodaju. Do sada smo mogli da budemo doktori nauka. A šta posle? Prijavili bismo se na berzu rada i čekali, iako znamo da ništa nećemo dočekati. Po ceo dan bismo pili pivo i pljuckali po trotoaru. Ako se nekim slučajem desi čudo, pa nađemo kakav-takav posao, dobijali bismo sitnu lovu i radili za Nemce i Austrijance. Sve je njihovo i tako i tako. Kupili ljudi našim parama i puteve i fabrike. Jeftina radna snaga. Oni nama kredit, a mi njima profit i kamatu. Sve bi ostalo isto, i dalje bismo sedeli na trotoaru, pili pivo i pljuckali. Ovako smo uštedeli samo nekoliko godina robije. I da se nismo ilegalno dokopali Zapada, da nam se nije dogodio maler s onim mentolima iz Vrnjačke Banje, misliš li da bismo dobili radnu dozvolu? Čim kažeš da si iz Srbije, prevrne im se sve što imaju u stomaku. „Los, los, napolje“ – viču iz sveg glasa – „nije vam malo što ste tolike ratove započeli, što velike po Evropi, što građanske po bivšoj Jugoslaviji, nego hoćete da vas mi sada hranimo i obezbeđujemo vam penzije.“

Alek svoj gnev svaljuje na moja leđa. Priča bez prestanka, ne trepće. Pogled mu se zaustavio na šanku i onom iza šanka, s tri otkopčana dugmeta na košulji.

– Okreni se oko sebe. Seoba naroda. Svi bi u Nemačku, na sever, u Dansku ili Švedsku. Po ceo dan se guramo sa žutima, kosoookima, crnpurastima, crnima. Svi su došli u Evropu, samo poneko ima radnu dozvolu, većina radi na crno. To ko može da ostane, određuju oni. Mislim na Nemce i ostale. Niko drugi sem njih se u Evropi ne pita. Kakvi

Francuzi i Španci! Obična boranija! Ni Englezi, ni Italijani, niko, kad ti kažem! „Kvota su ispunjene. Čekajte, ali ne ovde. Morate da se vratite tamo odakle ste došli, mi ćemo vas otpatiti do vaše granice. To što ste tražili, dobili ste. Neka vas Rusi i crkva zalučuju pričom o slobodi i jednakosti.“

Glas mu se neravnomerno klata, kao vagoni na starim šinama. Sve oko nas je tamnoljubičasto, poput boje trešanja. Njegovo je lice tamno, bez izraza, gotovo prazno. Svaki deo odeće je ljubičast. Čak su mu i oči ljubičaste. Ovde i nema druge boje osim ljubičaste. Alek podiže desnu nogu i stopalo spusti na ivicu fotelje. Cipela ga steže. Raspertlava pertle.

– Sve mi se čini, Luka, da se ponovo prepuštamo zavičajnoj melanholiji. Duboka tuga izbeglica – gleda me s ohrabrujućim smeškom. – Kada ti se nešto ne dopada, ti čutiš, u ćutanju se najbolje snalazi. Gukni, golube, ali tako veselo da se ne rasplačem.

Čini mi se da smo ovakav razgovor, ovakav ili neki sličan, vodili i ranije, i to više puta, obično onda kada utonemo u ovoliku tišinu.

Ćutali smo i pratili hod uspomena u sebi. Alek se igra vazom s veštačkim cvećem. Pomera je s jedne na drugu stranu, vrteći je povremeno ukrug.

– Ima li bilo šta što nismo izgubili – pita me i ne čekajući odgovor, brzo nastavlja – ponekad pomislim da neću još dugo. Jebeš život kada ostaneš bez uspomena. Pao sam u duboku vodu, više ne mogu da dišem. Ceo sam život potrošio tražeći slobodu. Kakav je rezultat?! Sam sebe sam utamničio. Bolje da nisam prodao violinu. Svirao bih na svadbama. Da sam završio studije, započeo bih kao moj Jevrem: nastavnik srpskog jezika u Velikom Selu, pa onda polako, dan pod dan, stigao bih do mesta direktora kragujevačke ili neke druge gimnazije.

Rasptrelava pertle na drugoj cipeli. Nakon toga smo ćutali. Posle duže pauze me upita:

– Koliko se taćno godina nas dvojica znamo?

– Od moje ćetnaeste, pa ti sad raćunaj – odgovorih mu kratko.

– Mnogo je to godina – još kraće odgovori Alek. – Mi smo iznad ovog ųivota. U ovom se ne snalazimo. Knjige koje smo proćitali, slike koje smo videli, muzika koji smo slušali, sve se to okrenulo protiv nas. Naravno, i naše vaspitanje. Priznaj da se nismo snašli. Mogli smo da budemo, recimo, isposnici, da ųivimo u nekoj pećini i da udaljeni od ljudi provedemo vek. Polako ćerećeći ceo svoj ųivot.

Ćutim. Zajedno zveramo po praznoj sali. Dlanom pegla beli stolnjak i tamo gde nema nijedan nabor.

– Mrtav sam poslednjih nekoliko dana. Znaš ono stanje koje ne umeš da opišeš, a osećaš koliko si zarobljen. Više ne brojim sate, a i dani su mi izmešani. Briga me da li je sreda ili petak, ili ni jedno ni drugo. Jedino me godine zanimaju, jer beleže samo „vaųne“ događaje: Prvi maj, Dan pobeđe, Osmi mart... i slićne gluposti. Meseci i dani prolaze, ali se broje iz puke navike, bez dokaza da postoje.

– Sve poćinje od Boga – odgovoram mu, a ne znam zašto je tako. – Postoje godine koje su tekle pre i posle Isusa. Doduše, ako je Isus obmana, smišljena zamena za neobjašnjivo, onda ne postoje godine ni pre ni posle njega. Tako ostaju neprebrojane. Išćezle su. Naprosto ih nema. Šta onda ostaje? Samo vreme bez pamćenja godina.

– „Gospod Bog stvori ćoveka od praha zemaljskog...“ – reće Alek. – Ako je sve izmišljeno, šta je stvarno? Ništa, ni godine, ni ćovek u njima. Ništa nije ni naše, ni boųje, sve je vanzemaljsko. Laų je da je Bog stvorio ćoveka, ćovek je stvorio Boga, ali kako dokazati ovu laų? Da li će se ona ikada otkriti? Ruku na srce, ako nas dvojica dobro razmišljamo,

sada ni crkva ni čovek nemaju na koga da se oslone. Sile kosmičke su nedokučive. Bog je ono što razumemo i što ne razumemo. Da li smo to izgubili veru, ili nam je ova nezvana samoća paralisala svako osećanje? Naš realizam se okrenuo protiv nas, postajao je sve suroviji.

– Dakle, dogovorili smo se – Alek kida moju usamljenost.

– Ne znam na koji dogovor misliš – odgovorih mu odsutno.

– Čini mi se da smo se malopre dogovorili da se odreknemo Boga – podseti me.

– Ta priča je odavno završena – još uvek sam odsutan.

– Ne trči pred rudu, imaš još vremena da se popišmaniš. Nije to baš tako jednostavno. „Ko veruje u mene, nikada neće umreti.“ Ozbiljno je to obećanje. Bolje bi bilo da još jednom razmisliš – smeje se Alek.

– Ma to je koješta! Rekoh ti, Isusa su izmislili da bi objasnili neobjašnjivo, ali pre svega da bi upravljali siromašnim i neukim narodom. Obrazovani ljudi u tu priču odavno ne veruju.

– Dakle, nas dvojica, matori, nemamo šanse da ostanemo živi. Saglasili smo se da smo ostali bez Boga – potvrdi on zadovoljno. – Sada smo konačno slobodni, nema više griže savesti, i to je neko olakšanje. Zar ne da nas je Bog obavezivaao – smeje se.

Smejem se i ja. Pravim mu društvo. Vreme prolazi, valja se polako kroz ljubičastu boju.

– Vidiš o čemu pričamo – u neko doba reče Alek. – Potpuno smo srozani. Šunjamo se okolo kao ulični psi. Menjamo gradove i zemlje, tražimo topla konačišta. Nigde ne možemo da se skrasimo. Da li je to cena naše slobode, ili su u pitanju rane našeg odrastanja – malo se zamisli i odmah zatim me ponovo upita: – Znaš li koja se ljubav najteže podnosi?

- Roditeljska – odgovorih mu kratko.
- Ta je ljubav nezdrava i sebična. Uništava one koji su među sobom vezani. Nedovoljna je samo jedna ljubav. Ako ovu roditeljsku prihvatimo, zatvorili smo vrata za sve druge
- reče Alek i ponovo utonu u melanholiju.

Budim se. Majka vuče otekla rečenice po mraku. Strah je jedino pravo osećanje, koje umanjuje vrednost svih drugih osećanja. Lena sedi na hoklici pored majčine postelje.

– To znači da ti sutra putuješ – iz zgusnutog mraka javlja se majčin izobličeni glas.

– Sutra posle ručka – umesto mene, bezvoljnim glasom nesrećne žene odgovara joj Lena.

– Sve sam pobrkala, a nije ni čudo. Svako drugi bi poludeo – kaže majka zbrkanim glasom. – Skupilo mi se, ne znam o čemu ću. Misli mi beže. Taman kad jednu uhvatim, ona mi pobegne i ustupi mesto drugoj. Ona prva se više ne vraća. Tražim je, a znam da će se vratiti kada se najmanje nadam. Teško je podneti kada si na smetnji. Šta ženi mojih godina ostaje?! Koju od svih briga da izaberem? Razmišljam kako ću umreti. Ove ili one druge zime? Šta ostaje iza mene? Kako ćete vas dvoje – plače mati. – Znam da se ti nikada nećeš vratiti. Ne zameram ti, tvoje je pravo da budeš i srećan i nesrećan.

– Svima se to događa, ne samo vama – smiruje je Lena.

– Briga je prvi povod našeg zaborava.

– Deset dana prođe kao jedan dan – ne prekida se majčina začuđenost. – Mislila sam da ćemo zajedno sačekati Novu godinu. – Onda gleda u Lenu, pa u mene. Miluje Lenu po kosi.

– Nema razloga da sad o tome pričamo. Ako Novu godinu propustimo, sledeću ćemo, svakako, dočekati zajedno

– odgovori Lena s neubedljivim osmehom.

Majka drhtavom rukom povuče belu maramu sa čela. Sa zakopčanog jagnječeg kožuha opšivenog crvenim bordurama, istim kao na ćilimu, dlanom otrese nešto čega nije bilo.

– Ne reče „ako Bog da“, kćeri. Dug je dan, a da ne govorimo o godini. Ne znamo koje nas nesreće čekaju, ali znamo da je malo sreće. Bog je taj koji sve vidi i sve zna, ali čuti, neće da nam uvećava brigu i strah.

– Ako Bog da – ponovi Lena klimajući glavom – u pravu ste, ako mislimo na istog Boga – nastavi bez osmeha. – Da, svakako, ako Bog da – još jednom značajno ponovi duboko zamišljena, a onda nastavi. – Ako se nasloniš na staru ogradu našeg bunara, u času možeš izgubiti glavu, jer u blizini nema Boga da ti pomogne.

Na Jeleninom licu se zaustavio osmejak pun gorčine. Posustala je kao da joj je duša istrošena i svako osećanje prevršilo meru. Odnekud, nezvan, ponovo se vrati onaj isti crni oblak straha i svom težinom pritisnu njene grudi.

– Pa valjda imamo jednog Boga, u kojeg verujemo i kome se molimo onda kada nam je najteže – kaže majka grozničavim glasom.

Lena je smireno pogleda i, kao da je odrasla na cvetnoj leji, s negovanom učtivošću joj odgovori:

– Kada nam sve u životu ide dobro, o njemu ne razmišljamo. Ako sam vas dobro razumela, majko, mislite da nemamo pravo da pokazujemo toliku nezahvalnost. – Vatra Leninog nezadovoljstva se rasplamsavala. Oči joj gore, premda joj je lice mirno. Govori tiho, s teško uočljivim cinizmom. To čini dosta bojažljivo, kako ne bi povredila majčina osećanja i njenu veru u Boga.

– Nije Bog priviđenje, naše iskrivljeno verovanje kako se on šeta od jednog do drugog oblaka i prelazi s jedne na drugu planetu – Lena ne može da se kontroliše. – Nije svemir

carstvo jednog čoveka, bez obzira na to što smo ga tako visoko popeli, da je nevidljiv. On ne može da postigne sve što mi od njega tražimo u svojim molitvama, da iz nas izvlači ljubav i dobrotu, da uništava seme mržnje i zla, da odlučuje o životu svakog čoveka. Nema on vremena da se bavi tako malim stvarima – Lena govori uzbuđeno – prezauzet je odlukama ko će umreti ranije, a ko kasnije, ko će se razboleti, kada i od koje bolesti, kome će, a kome neće pomoći da bolest preživi.

U povratku, Lena se zaustavi iza mojih leđa. Obema rukama mi steže ramena. Poveći pramen opuštene kose prosu se po mom vratu. Čujem kako neravnomerno diše.

– Ako je pravednik, zašto nas kažnjava i muči – sada Lena kažnjava sebe – zašto nije prema svima milostiv, što nam grehe ne oprašta? Zašto gladnog ne nahrani, zašto grabvog ne ispravi, slepom vid ne povрати, zašto oduzetu decu ne podigne iz invalidskih kolica? Što bar nešto veliko i dobro za nas ne uradi, da bismo mu s pravom bili zahvalni? Zar mu se nismo odužili?

Stisak Leninih ruku je sve jači, glas sve slabiji i tiši. Nemir polako prerasta u tugu.

– Neveseo si, vidim i razumem – šapuće mi Lena. – Žao mi je što ne mogu da ti pomognem. Ceo život je takav, znaš ti to bolje od mene. Danas si izgubljen, sutra si ravnodušan, prihvataš da je sve to neminovno, pa se miriš. Da nisam preterala s majkom? – reče na kraju.

Nemam snage, još manje volje da joj odgovorim. Savladala su me beskorisna osećanja. Čini mi se da čujem da dole na putu neko plače, komšijski pas na njega laje. Magla se vuče svuda unaokolo, niza zidove teče voda, pokrivač mi je vlažan, sve odjednom zamrlo, ne čuje se ni tišina. Ponovo me prate iste neprilike. Opet sam tu i tamo, u pomrčini. Sve mi je i dalje zbrkano, sećanju ne mogu da odolim.